

Några grafvar i Jukkasjärvi kyrka.

I.

Jukkasjärvi kyrka, med den grå finnbyn omkring, ligger på en udde vid Torne älf, som här vidgar sig till en långsträckt sjö — ett storartadt ödsligt landskap med vida vatten, risig skog och aflägsna fjällkonturer. En halfmils åktur, en mils vandring på skogsstigar¹ och några kilometers rodd nedåt älfven för dit från Kiruna. Socknen, som omfattar största delen af Torne lappmark, har i våra dagar, då järnvägen dragits fram genom den, sett ett så folkrikt samhälle som Kiruna blomstra upp inom sina gränser. Dessförinnan hyste den inom sitt vidsträckta område, som sträcker sig öfver fjällvidderna vid norska gränsen och kring Torne träsk och öfver skogs- och myrmarkerna kring Torne älfs öfre lopp, om man undantager Svappavaara brukssamhälle, endast spridda finnbyar och kringströfvande lappar.

Jukkasjärvi kyrkoböcker från äldre tider gifva också glimtvis inblickar i vildmarkens lif. Det är många sockenbor häruppe, som icke dött under tak eller ens fått sin graf i vigd jord. Några exempel skola belysa förhållandet. Nirpi går till skogs och har aldrig igenfunnits; Zipora omkommer i sitt fiskeläger vid Rienaki träsk af hunger och köld; Maggas hustru fryser ihjäl i maj »i ett häftigt, kalt och kuligt regnwäder, då hon under flyttningen wändt om att uppsöka en efterlemnad och af henne saknad waija eller renko». En åttioårig lapp får en stöt i ryggen »af den näst efter honom i rad löpande achian» och dör därpå; en sextonåring, som blifvit slagen af

¹ Körväg var dock 1907 under anläggning.

sin husbonde, ligger i kåtan och fryser fötterna af sig upp till knät; Karin Leski, som »warit plågad af swindel», kommer bort i skogen något nedanför Abiskovuoma och kan ej igenfinnas, »hwarken lefwande eller död». Upprepade gånger tala anteckningarna om lappar, som omkommit i fjällen, utan att deras kroppar kunnat påträffas. Ibland heter det, som i fråga om den unga lapphustrun Brita Sarri: »Dess förgängeliga del, som blifwit lagd och öfvertäckt på en renslåda å fjället Tuoddaradjs och derifrån borttagen, är förmodeligen af rofdjur upäten.»¹

Dessa notiser om Jukkasjärvi sockenbor stå i egendomlig kontrast mot ett fynd, som anträffades vid reparation af kyrkan sommarens 1907. Då brädgolfvet i koret uppbröts, fann man omedelbart därunder en väl bibehållen svartmålad furukista, som, då locket aflyftes, befanns innehålla det mumifierade liket af en ung kvinna i fullständigt bevarad ljus 1700-talsdräkt med högklackade skor och rokokosolfjäder i handen. Denna jämförelsevis rika utstyrsel framkallade naturligtvis undran hvem den döda i lifstiden kunde hafva varit, och hvilket öde som fört henne dit upp till vildmarken.

Några veckor efter det golfvet uppbrutits, företog undertecknad vid en dags besök å platsen på uppdrag af riksantikvarien en undersökning af kistan.² Den står i nordvästra delen af koret (se planen fig. 1 vid *a*) och är invändigt klädd med en gles hvit väfnad med genombrutna ränder, som verka hålsöm. Ett linongrysch går omkring kistan liksom kring den grofva linnekudden under den dödas hufvud. Hon är iklädd en kjol af hvitt, randigt, lätt bomullstygg och en fichy med garnering af samma tyg, hopfäst på två ställen med picot-kantade lilafärgade sidenband. På händerna, af hvilka den vänstra är upplagd strax under den nedersta bandrosetten, bär hon halfhandskar af brunt skinn, som gå högt upp på armen. Hufvudet, som är vändt åt höger, betäckes af en bindmössa med mörknade guldbroderier på hvitt siden, och fram öfver pannan, där den slutar i snibb, en gan-

¹ Alla dessa exempel, de mest karaktäristiska bland ett flertal andra, äro hämtade från ett och samma årtionde, decenniet vid skiftet mellan 17- och 1800-talen.

² Kistans längd är 1,70 m., maximibredden 0,45, bredden vid hufvudändan 0,40 och vid fotändan 0,30. Locket's längd är 1,05 m. För hjälp vid uppmätningen och undersökningen i öfrigt har undertecknad att tacka ingenjör Y. Söderqvist.

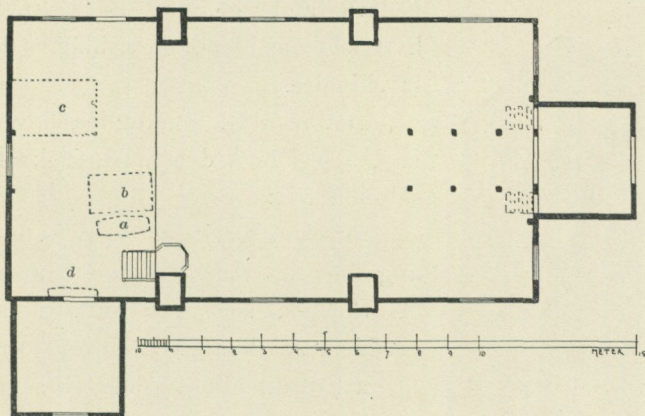

Fig. 1. Plan af Jukkasjärvi kyrka, Torne lappmark.

ska bred knypplad spets. Under mössan synes framtill och vid vänstra örat rester af mörkbrunt hår. På fötterna har den döda hvita ullstrumpor och svarta skinnskor med spetsiga klackar och i öfrigt af en ganska egendomlig typ. Både framtill och på sidorna är nämligen skinnet utskuret till ornament, som afteckna sig mot en ljusare insättning, på sidorna i ljusblått, framtill i gult.¹ Se fig. 2.

Första omsorgen vid undersökningen af kistan blef att söka utröna förekomsten af någon upplysande inskrift. I detta fall blef dock resultatet negativt. Själfva kistan saknade så väl å lock som gafflar hvarje spår af inskription, och inuti den fanns, så vidt det var möjligt att utröna utan att rubba den döda, intet papper eller värdeföremål nedlagdt. Ingen ring kunde upptäckas på de långsmala fingrarna under halfhandskarna, och solfjädern, som blott med svårighet kunde lösgöras ur den dödas hand, lämnade ingen upplysning om ägarinnan. Den är målad på groft papper, spändt på en ställning af tunnt och smidigt svartlackeradt trä. Framsidan bär, såsom afbildningen, fig. 3, visar, på svart botten en bild med otvetydig rokokoprägel: en nymf, som sträcker armarna mot en ur skyn

¹ I Nordiska Museets samlingar finnes ett par skor af samma typ, med inv. nr. 82,755. Det är ett par brudskor från Toarps sn, Ås hd, Västergötl., förfärdigade af skärt och brunt skinn med utpikerad ornering.

Fig 2. Kista med liket af en ung kvinna. Jukkasjärvi kyrka. G. Hallström foto.

nedsväfvande genius. Baksidan har mot vit botten blommor i blått och rött à la chinoise.

Det resultat, som undersökningen gaf med afseende å den döda, inskränkte sig sålunda till:

att hon varit en ung kvinna (dock angaf, enligt benägen uppgift af professor M. Sondén, som var närvarande, höftbredden, att hon varit fullvuxen);

att dräkten hänvisade till senare hälften af 1700-talet och den burgna medelklassen.

Kyrkoböckerna skulle möjligen kunna gifva ytterligare ledning. Genom kyrkoherdens tillmötesgående har också under tecknad fått tillfälle att i Stockholm genomgå hvad som finnes bevaradt från slutet af 1700-talet. Olyckligtvis går den bevarade boken öfver födde, vigde och döde ej längre tillbaka än till 1792. De äldre banden gingo enligt uppgift förlorade, då kyrkoarkivet 1846 flyttades från Jukkasjärvi båtledes utför forsarna ned till Vittangi, där ny kyrka uppförts och där prästgården numera är belägen.

Kyrkoböckerna vittna ej blott, såsom de förut meddelade utdragen visa, om socknens vildmarksnatur utan antyda äfven, att kyrkbyn utgjort en civilisationens utpost däruppe, något som i parentes sagdt äfven intygas af alla de minnestaf lor, som resande främlingar i dessa trakter alltifrån 1600-talet låtit uppsätta i kyrkan. Pastor och skolmästare eller »rec-

tor scholæ», som han högtidligt kallas, representera med sina familjer en bildning och en sedernas förfining, som långsamt slår rot i den karga jordmånen. Någon af dessa familjer har med all sannolikhet den döda i den ljusa dräkten i lifstiden tillhört. Att hon varit medlem af Svappavaara eller Kurravaara brukssamhällen är åtminstone mindre antagligt, då särskild kyrkogård fanns å förstnämnda ort, och malmbrytningen på den senare platsen nedlades redan 1756.¹

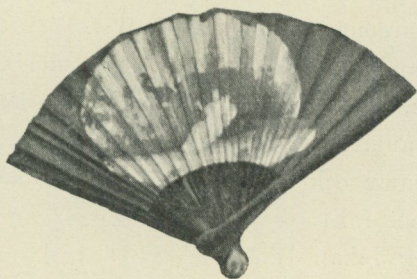

Fig. 3. Solfjäder. Jfr fig. 2. M. Sondén foto.

Studiet af kyrkoböckerna har dock, äfven det, endast ledt till negativt resultat. Förteckningen öfver döda upptager visserligen mellan 1792 och 1820 två prästfruar och en skolmästarfru, men de äro alla medelålders kvinnor om fyrtiofem till femtiofem år (för att alls ej tala om en gammal änkefrupastorska på sitt åttioandra år). Den enda dotter ur dessa familjer, hvars död omtalas, är däremot blott några månader gammal. Förteckningen har ingen uppgift, som synes kunna passa in på den döda med solfjädern, hennes namn är helt visst gömdt i någon af de böcker, som forsen tagit. Dräktens gustavianska snitt tyder ju också snarast på årtiondena före 1790-talet.

Det återstår då endast att rådfråga traditionen på platsen och sammanställa den med Lappmarkens herdaminne² för att i förteckningen öfver Jukkasjärvi kyrkoherdar och skolmästare efter 1750 söka någon ledtråd. Traditionen, representerad af en 76-årig gubbe,

¹ Se S. G. Hermelin, *Försök till mineral historia öfver Lappmarken och Vesterbotten*. Sthlm 1804, s. 6—7.

² Utg. af Isak Grape, Umeå 1853.

hvars släkt i flera generationer bott i Jukkasjärvi och Kurravaara, uppger, att den döda med solfjädern skulle varit en skollärarefru, som varit så afhållen däruppe, att intet kunde vara fint nog åt henne. Hennes man skulle sedermera flyttat söderut. I regel befordrades lärarne vid Jukkasjärvi skola, som öppnades 1744, småningom till kyrkoherdar därstädes. Af de tre, som fingo befordran på annat håll, hade den första, Isak Grape, sin hustru i lifvet, då han 1760 förflyttades till Neder-Torne och den andra, Carl Brunnius, som dog tio år efter det han lämnat Jukkasjärvi, öfverlefdes af sin fru. Den tredje däremot, Jakob Turdfjäll, f. 1732, förlorade sannolikt sin första fru, medan han 1763—75 tjänstgjorde som lärare i Jukkasjärvi. Man vet nämligen, att han 1768 gifte om sig med Kristina Grape.¹ I förbigående kan anmärkas, att den nyss omtalade gubben bevarat minnet af hans namn och traditionen om hans talang som snickare. Hans första fru hette Elisabeth Junelius och var yngsta dotter till prosten i Uleåborg Johan Junelius² (f. 1694, d. 1756) och sondotters dotter till den andre i ordningen af kyrkoherdarna i Jukkasjärvi, Johan Tornberg d. ä. Har den döda med solfjädern varit skollärare- eller prästfru, så kan hon enligt tillgängliga källor knappast ha varit någon annan än prostdottern från den finska köpstaden.

Betänkligt för denna hypotes är emellertid, att specialister på det dräkthistoriska området ej anse sig kunna datera dräkten tidigare än till 1780-talet.³ Det anses särskildt, att skornas och klackarnas form utgör ett hinder härför, hvarjämte bindmössan för att tillhöra en äldre tid borde varit större. Jag medger villigt, att en annan lösning af gåtan än den nu framkastade är möjlig, och att de förstörda kyrkoböckerna från 1780-talet mer än väl kunnat gifva nyckeln till en sådan. Till försvar för den uppställda hypotesen vill jag blott anföra, att picot-kantade sidenband varit i bruk redan tidigare och att det bland Anders Berchs samlingar af tygprof i

¹ Se O. C. Ahlström, Norrländska slägter. D. 2. Östersund 1892. S. 134.

² Strandberg, Åbo stifts herdaminne, d. 2, Åbo 1834, uppger s. 195 hans namn till *Junnelius* och hans dödsår till 1755.

³ Jag har att tacka intendenten vid Lifruskammaren friherre R. Cederström samt intendenten P. G. Wistrand och amanuensen fröken Anna Lewin vid Nordiska Museet för uttalanden härom.

Nordiska Museet finnes ett som mycket liknar tyget i den dödas dräkt. Profvet kan dock ej vara senare än från 1770-talet, då Berch dog 1774. Med afseende på solfjädern är att märka, att bruket af sådana redan vid midten af 1700-talet vunnit stor spridning inom Sverge, och att vissa svenska solfjädermålare på 1750- och 60-talen tillverkade flera hundratal årligen.¹

Kistan, som innesluter den döda, stod strax utanför och något lutande inåt norra väggen af en timrad graf, hopfogad af 4- och 4¹/₂-tums liggande stockar. (Se fig. 4 och planen fig. 1 vid *b.*) Öfverst åt söder i denna graf stod en större kista,² äfven den innehållande ett mumifieradt kvinnolik med bindmössa och stycke — ännu så sent som på 1820-talet använde kvinnorna i Jukkasjärvi allmänt bindmössa³ — fichyanordning med sidenbandrosett under hakan och långa genombrutna mitainer, men för öfrigt i hvit veckad svepning. Armarna voro lagda öfver bröstet och strax nedanför vänster arm upptäcktes i den mull, som här samlat sig, en bindmössa i miniatyr och resterna af ett litet barns hufvudskål. Tydligen hade modern dött i barnsäng, men ingen inskrift upplyste om hennes namn. Utmed hennes kista innanför norra väggen af timmergrafven stodo tre småkistor af resp. 0,70, 0,63 och 0,53 m. längd. Den största af dessa, som ej heller vare sig utanpå eller inuti var försedd med inskrift, inneslöt ett barnlik i hvit svepning med spetsmössa på hufvudet. De båda andra och två något större, af resp. 0,95 och 0,89 m. längd, som under dem stodo utmed grafvens norra vägg, alla väl bibehållna och med hufvudet åt väster liksom de förut nämnda, undersöktes blott utvändigt och befunnos där sakna inskrifter. Längre ned på samma sida konstaterades befintligheten af ännu en större kista, upptagande ungefär grafvens längd och bildande ett tredje hvarf uppifrån.

Intill östra korväggen söder om altaret ligger en andra timmergraf af större dimensioner. (Se planen fig. 1 vid *c.*) Den uppmättes

¹ Se F. U. Wrangel, *En knippa solfjädrar*. Stockholm 1901. S. 91.

² Längd 2 m., maximibredd 0,65, bredd vid hufvudet 0,46, vid foten 0,40.

³ »På hufvudet bära de en bindmössa af kattun, som går långt ned om öronen och knytes under hakan. På denna mössa utgår en lång snipp i pannan». Zetterstedt, *Resa genom Sveriges och Norriges lappmarker*. D. I. 1822, s. 229.

jämte den öfverst stående kistan, men den knappa tiden medgaf ej någon undersökning. En sådan företogs emellertid några veckor senare af fil. kand. G. Hallström, som därvid påträffade inskrifter inuti locket på fyra kistor. Af inskrifterna framgår, att kyrkoherden Johan Tornberg, d. 1751 vid 81 års ålder, efter att i 32 år ha förestått församlingen i Jukkasjärvi, här fått sin hvilostad¹ och jämte honom några barn: hans lille sonson, Johan Salomonsson, d.

Fig. 4. Kistan fig. 2 i ursprungliga läget. G. Hallström foto.

1743, kyrkoherden Lars Engelmareks knappt årsgamla son Erik, d. 1753, och magister Isak Grapes lilla dotter Sophia, död 1757 vid tre och ett halft års ålder. Dessa fyra kistor äro således alla från midten af 1700-talet. Allt talar för att åtminstone den timmergraf,

¹ Kistan innesluter enligt kand. Hallströms uppgift det mumifierade liket af en gammal man med grått skägg, iklädd svart sammethufva, svarta skor, fingerhandskar af sämskskiinn, men för öfrigt hvit svepning. Inskriften lyder: »Johannes Tornberg. A:o 1751. d: 11. Feb:» I sonsonens kista står: »Hic: jacet: in: lecto: suo: puerulus: Johannes: Tornberg: filius: Salomonis: amicus: Salvatoris: Denatus die XXIV Martii Anno: 1743».

hvaruti de äro nedsatta, kanske äfven den andra, anlagts samtidigt med att det nuvarande koret tillbyggdes till den ursprungligen 8 alnar kortare kyrkan,¹ en tillbyggnad som ägde rum just under den ofvannämnde kyrkoherden Johan Tornbergs tid år 1726.

Det är icke osannolikt, att bruket att begrafva inom kyrkan upphörde efter den genomgripande reparation, som kyrkan undergick på 1780-talet, då enligt räkenskapsboken 1784 äfven nytt golf inlades. Detta antagande öfverensstämmer åtminstone med de traditioner om prästgrafvar, som den förut omtalade 76-åringen bevarat i sitt minne. Gubben, hvars namnuppgifter voro förvånande exakta, visste omtala, att kyrkoherden Gran (d. 1774) och hans hustru skulle ligga åt höger i koret, men kyrkoherden Grape (d. 1810), den ende präst, som begravts i Jukkasjärvi efter reparationen, bakom kyrkoväggen åt sjön till (d. v. s. åt söder) vid dörren till koret. Kyrkoherden Palmgrens fru (d. 1817 i barnsäng) och en dotter till den siste i Jukkasjärvi bosatte kyrkoherden Lindstedt, som gubben mycket väl kunde minnas, skulle båda likaledes vara begrafna utanför kyrkan. Häremot strider visserligen, då fru Palmgren var den enda af familjen, som dog i Jukkasjärvi, den uppgift, som en af de med kyrkans reparation sysselsatta arbetarne meddelade, nämligen att timmergrafven intill korväggen skulle kallas den Palmgrenska. Gubbens uppgifter, som visat sig fullt pålitliga i fråga om namn, torde dock få anses så äfven i fråga om grafplatserna, i all synnerhet som inskrifterna på kistorna i timmergrafven tyda på en så mycket äldre tid. Zetterstedt, som besökte Jukkasjärvi 1821, omtalar, att »begrafningar ske alltid på kyrkogården» (ofvan anf. arb., I, s. 214), utan att ens nämna den tidigare seden.

Under reparationen sommaren 1907 hade arbetarne påträffat kistor och skelettdelar äfven i den äldre från 1600-talet härstammande delen af kyrkan, särskildt under den från västra väggen framspringande läktaren åt södra väggen till. Den knappa tiden

¹ Vikarierande kyrkoherden A. Fjellner uppger i sitt »inventeringsinstrument» af år 1832 (manuskript i Antikvariskt-topografiska arkivet), att kyrkan 1726 »förlängdes 8 alnar framifrån». Mättet stämmer i det närmaste med afståndet mellan öfversta pelaren och östra korväggen (4,70 m.).

medgaf dock ej att utsträcka undersökningen äfven till detta område. Arbetarne hade äfven funnit ett flertal mynt af silfver och koppar, svenska och danska, det äldsta från 1666, det yngsta från 1868; bland dem var äfven ett i Mecklenburg—Schwerin präglat silfvermynt från 1794.¹

Sigrid Leijonhufvud.

II.

Den 19—22 september 1907 vistades jag på disponenten dr Hj. Lundbohms anmodan i Jukkasjärvi för att undersöka, om bland där anträffade skelett äfven kunde finnas sådana efter lappar. Tyvärr kom jag på en tid, då restaureringen, hvad beträffar golfvet, var så godt som afslutad. Jag måste därför låta bryta upp golfvet i den del af kyrkan, där liken lågo mest anhopade, nämligen koret. I den öfriga delen af kyrkan hade nog hittats skelett och framför allt delar af sådana — sålunda hade till och med under en af södra sidans timrade och ihåliga väggpelare anträffats ett kranium — men någon mer allmänt brukad begravningsplats synes ej funnits annat än under koret. Om mängden af där nedsatta lik få vi en uppfattning genom fröken Leijonhufvuds uppsats här ofvan.

Vid min undersökning lämnade jag alldeles å sido den timrade »massgrafven» midt i koret, alldenstund denna, enligt arbetarnes uppgift, redan undersökts af fröken Leijonhufvud, som där ej anträffat något lapplik. Jag genomgick i stället alla kistor, som endast stuckits ned i tomrummet under golfvet, samt till sist den andra »massgrafven», se planen fig. 1 vid *c*.

Endast två af alla de genomgångna kistorna innehöllo lik af lappar. Af lösa skelett kunde intet med säkerhet påstås vara lappskt.

Den ena lappen var begrafd tätt under och söder om sakristians tröskel och låg så hårdt under denna, att hvarken lik eller kista

¹ De flesta af dessa lånades med till Statens Myntkabinett och blefvo där bestämda.